

ONDREJ MÉSZÁROS:

Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku

Bratislava: VEDA 2008, 268 s., ISBN: 978-80-224-0984-1

Publikácií s tematikou dejín filozofického myslenia na Slovensku je v našej odbornej spisbe, žiaľ, skutočne poskromne. Aj keď v posledných rokoch sa zdá, že táto perzistujúca tendencia sa začína meniť k lepšiemu. Dôkazom toho môžu byť aj v poslednom období (desaťročí) publikované práce nestorov slovenskej filozofie E. Városovej, T. Münza, V. Černíka či nedávno zosnulého A. Kopčoka. Z „mladšej“, resp. nasledujúcej generácie sa túto negatívnu tendenciu snažili zvrátiť najmä V. Bakoš, P. Cmorej, O. Mészáros, T. Pichler, J. Viceník, a R. Dupkala publikovaním svojich knižných prác.²

Recenzovaná práca Ondreja Mészárosa *Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku* je ďalším, podľa nášho názoru efektívnym príspevkom k snahe priblížiť čo najviac obchádzané, resp. „zabudnuté“ témy (a ich autorov) z dejín myslenia na Slovensku. Publikácia je výsledkom longitúdálneho bádania autora v našich i zahraničných archívoch, náročnej výskumnej práce a zaoberá sa doteraz len čiastočne prebádanou oblasťou dejín filozofického myslenia na území Horného Uhorska, dnešného Slovenska, v časovom horizonte od 16. do začiatku 20. storočia – zániku rakúsko-uhorskej monarchie.

V centre pozornosti autora je najmä problematika školskej filozofie, otázky, ako, kde a kým sa pestovala na vtedajších školách, ktoré predstavovali vtedy najmä gymnázia, lýceá, kolégiá, akadémié a univerzity. Recenzovaná publikácia je slovenskou doplnenou a prepracovanou – teda citelne rozšírenou – verziou jej pôvodného maďarského vydania z roku 2003. Oproti maďarskému vydaniu obsahuje až o 142 viac hesiel – mien učiteľov v skúmanom období. Zároveň, ako autor uvádza v publikácii, v záujme väčšej prehľadnosti prepracoval aj pôvodnú štruktúru knihy. Takto sa v publikácii dostali do jednej časti školy, školské programy, učebné osnovy, časopisy a ročenky a do druhej časti, ktorá obsahuje takmer 600 hesiel, mien učiteľov filozofie, učiteľia filozofie.

Racionálne a reálne je aj zdôvodnenie autorovej motivácie, prečo sa rozhodol svoju prácu napísať a následne publikovať v dvoch jazykových mutáciách. Jedným z dôvodov

² V poslednom desaťročí z oblasti dejín filozofického myslenia na Slovensku boli vydané okrem iného najmä tieto vedecky relevantné knižné publikácie: Pichler, T.: *Národovci a občania: o slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava 1998; Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava 1998; Bakoš, V.: *Question of the Nation in Slovak Thought (Several Chapters on National Political Thought in Modern Slovakia)*. Bratislava 1999; Dupkala R.: *Prešovská škola*. Prešov 1999; Mészáros, A.: *A filozófia Magyarországon: a kezdetektől a 19. század végeig*. Bratislava 2000; Münz, T.: *Listy filozofom: vyznania a polemiky*. Bratislava 2002; Cmorej, P. – Viceník, J. (eds.): *K dejinám logiky a metodológie vied na Slovensku a v Čechách*. Bratislava 2002; Mészáros, A.: *A felfo-magyarországi iskolai filozofia lexikona*. Bratislava 2003; Városová, E.: *Filozofia vo svete – svet filozofie u nás*. Bratislava 2005; P. Cmorej, V. – Černík, J. – Viceník (eds.): *Sondy do dejín logiky a metodológie vied na Slovensku a v Čechách*. Bratislava 2005; Bakoš, V.: *Avantgardistický projekt modernity: z dejín slovenskej vedeckej a umeleckej avantgardy*. Bratislava 2006; Kopčok, A.: *Na pomedzí filozofie a politiky: výber z filozofických, sociologických a historických štúdií a článkov*. Bratislava – Báčsky Petrovec 2007.

bola skutočnosť, ktorú môžeme potvrdiť, „že historici filozofie, ktorí sa zaoberajú dejinami tzv. národnej filozofie, nedisponujú hodnovernými rukoväťami“ (s. 7). Ďalším dôvodom bolo i to, že tzv. školskej filozofii, ktorá až do 19. storočia predstavovala de facto gros filozofického myslenia v Uhorsku (Hornom), nebola doteraz v literatúre venovaná adekvátna pozornosť. A napokon tretím autorovým dôvodom bola potreba vytvoriť supplement jeho predošlej práce prehľadu dejín filozofie v Uhorsku.

Publikácia O. Mészárosa sa obsahovo člení v podstate na tri ťažiskové časti: teoretickú, ktorá predstavuje rozsiahlu vstupnú štúdiu monografického charakteru, nazvanú *Školská filozofia*, a dve časti s prevažne encyklopedickým charakterom. Ide o časť *Školy, osnovy a školské programy* a o kapitolu *Učítelia filozofie*, ktorá čo do rozsahu je dominantná. Práca je opatrená aj predslovom k slovenskému vydaniu a v závere stručným anglickým súhrnom.

V inštruktívnej stati *Školská filozofia* autor okrem iného predkladá aj vymedzenia niektorých pojmov relevantných pre celú publikáciu, medzi nimi aj pojmu Horného Uhorska, ktoré autor chápe ako časovo a priestorovo determinovaný útvar. Autor argumentuje v prospech svojej idey nasledovne: „Siahol som po tomto výraze jednak preto, lebo z aspektu školskej filozofie nemožno obísť a ignorovať fakt, že v sledovanom období, teda od 16. storočia po rok 1918, išlo o jednotný, politický, konfesijný a vzdelávací priestor. To znamená, že územie dnešného Slovenska nebolo izolovaným teritóriom, ale súčasťou Uhorska a širšie celej habsburskej monarchie“ (s. 10). Autor ďalej argumentuje, prečo nepoužil a odmietol na označenie záujmovej oblasti niekoľko starších, ale i súčasné názvy: „Napokon nemohol som použiť ani označenie ‚Školská filozofia na Slovensku‘, lebo v sledovanom období (16. až 19. storočie) neexistovalo Slovensko ako jednotné kultúrno-vzdelávacie územie v súčasnom význame“ (s. 10). Autor teda pojem Horné Uhorsko vo svojej práci používa hlavne z toho dôvodu, že Horné Uhorsko „označuje priestorovo i časovo ohraničený jav a odkazuje aj na takú interkulturalitu a kultúrnu rozmanitosť, ktorá v stredoveku ešte nebola prítomná, po roku 1918 zasa výrazne oslabuje“ (s. 11). Ďalšou témou autora v stati je vyrovnanie sa s ťažiskovým pojmom školskej filozofie. Čo teda vlastne v skúmanom období na vymedzenom teritóriu pod ňou rozumie? Podľa O. Mészárosa školská filozofia je takou filozofiou, ktorá „nesmeruje sama k sebe, k vybudovaniu vlastného systému, ale slúži výučbe ako celku“ (s. 16). Ďalšie špecifikum školskej filozofie vidí autor práce v tom, že táto filozofia „vychádza vždy z určitého uzavretého a ukončeného systému“. Z takého systému, ktorý je už predmetom interpretácií, a tak je súčasťou minulosti. Tento systém zároveň garantuje a predpisuje určitá inštitucionalizovaná moc“ (s. 16). Ďalšou charakteristickou vlastnosťou školskej filozofie je, čo však neplatí univerzálne a celoplošne, jej eklekticismus. „Existenciu eklekticismu podporoval aj jav, že filozofia v podobe uzavretého, jednotného systému stratila svoju školskú a vyučovateľnú povahu. Takou bola iba Hegelova filozofia, ale tá našla svojich nasledovníkov na školách Horného Uhorska len v reformovanej cirkvi a u niektorých slovenských evanjelikov“ (s. 17). Autor práce neobchádza ani ďalšiu dôležitú charakteristiku súdobej školskej filozofie, jej konfesijnú determináciu. O. Mészáros tiež venuje pozornosť funkcii a miestu učebníc filozofie v rámci školskej filozofie, polemizuje v tejto súvislosti s tézou, že filozofia v Uhorsku bola len receptívna a že nebola originálna. Autor oprávnenne zdôrazňuje, že pri správnom posúdení tejto tézy treba najprv odpovedať na otázku: „Aké znalosti a idey sa dostávali k nám, teda s akým vzdelaním a vzdelanosťou musíme rá-

tať?... neexistuje jednoznačná odpoveď na otázku, či je táto filozofia ‚sledujúca‘, teda receptívna. Vychádzajúc z toho, že učitelia filozofie v danom období boli väčšinou teológmi alebo prírodovedcami a výučbou filozofie boli iba poverení, možno konštatovať, že mnohí z nich iba mechanicky sledovali predpísaný vzor, a teda hrali úlohu sprostredkovateľa“ (s. 20). Učitelia filozofie v sledovanom období v skutočnosti hrali významnú úlohu pri šírení školskej filozofie; boli však zároveň príslušníkmi konkrétnych cirkví a učili na konfesijných školách, čo vtláčalo istú badateľnú stigmú ich pôsobeniu. „Konfesijná príslušnosť v tomto prípade, znamenala určitý vzťah k danej škole a politicko-ideologickú zafarbenosť činnosti učiteľov“ (s. 25). To je dôležitý a relevantný poznatok, ktorý do istej miery objasňuje aj konkrétne zameranie výuky filozofie na tej-ktorej škole v danom čase. V záverečnej časti svojej štúdie sa autor snaží odpovedať aj na pre nás veľmi dôležitú otázku: V akom vzťahu a v akej pozícii sa nachádza ním pertraktovaná školská filozofia v Hornom Uhorsku k dejinám slovenskej filozofie, resp. k dejinám filozofie na Slovensku? Odpoveď je veľmi komplikovaná, pretože nevyhnutne „predpokladá analýzu metodologického pozadia slovenskej a maďarskej historiografie, tzv. národnej filozofie, keďže sa tematizuje aj na jednej, aj na druhej strane – väčšinou, žiaľ, bez obojstrannej informovanosti o dosiahnutých výsledkoch výskumov“ (s. 26). Napriek tomu, či práve preto, autor dospieva k autonómnemu záveru, že „slovenská aj maďarská filozofia korenia v spoločnej filozofickej tradícii Uhorska. Nosným pilierom tejto spoločnej minulosti a stálym pozadím ich existencie je školská filozofia, ktorá od 16. storočia držala krok s premenami svetovej filozofie“ (s. 26). Autor upozorňuje, že na jednej strane školská filozofia v Hornom Uhorsku v sledovanom období skutočne tvorí „predhistóriu, ale aj kontinuitný fundament slovenskej aj maďarskej filozofie“ (s. 26). V tomto zmysle na jednej strane teda ani slovenská, ani maďarská filozofia by nemohli existovať bez školskej filozofie. Na druhej strane podľa názoru autora školská filozofia nie je synonymom národnej filozofie. V ďalšom texte O. Mészáros predkladá svoj koncept diferenciacie národných filozofií, odvíjajúcej sa od spoločnej východiskovej uhorskej tradície. Prvým identifikovaným znakom je síce používanie národného jazyka, pričom jazyk sám nestačí na to, aby sa utvorila národná filozofia; problém je omnoho širší a súvisí podľa autora s inštitucionálnou identifikáciou kultúrneho prostredia, v ktorom sa filozofia uplatňuje.

Na záver považujeme za potrebné zdôrazniť, že publikácia O. Mészárosa *Školská filozofia v Hornom Uhorsku* je významným príspevkom k poznávaniu dejín myslenia na Slovensku. Práca odкрýva a prináša rad nových doteraz nepublikovaných originálnych poznatkov z danej oblasti výskumu. Zároveň je ďalším dôkazom toho, že filozofia na našom území sa pestovala v rôznych (aj inštitucionalizovaných) podobách skôr, ako to pripúšťali aj optimistické historiografické scenáre.

Karol Kollár

PhDr. Karol Kollár, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 94 Bratislava I
SR